

Тома Аквінський: філософ, теолог, мислитель

Тома (Фома) Аквінський, Аквінат – один із найбільш впливових філософів, теологів та правознавців західної схоластичної традиції, засновник томізму, головний представник філософії [схоластики](#), отримав звання ангельського доктора, універсального доктора, «Князя філософів». У 1323 році Римо-католицька церква проголосила його святим, з 1567 включила до вчителів церкви. Йому належить систематизація ортодоксальної схоластики, крім того, він запропонував вирішення майже всіх головних питань католицької теології.

Народився в Італії, у м. Аквіно, з п'яти років виховувався у монастирі.

У молоді роки Тома навчався в Неаполітанському університеті. В 1244 р. вступає до Домініканського ордену. Обдарованого юнака посилають до Паризького університету, де він стає учнем славногозвісного Альберта

Великого.

Певний час Тома проводить з учителем у Кельнському університеті, а в 1252 р. повертається до Парижа як магістр теології і читає (до 1259 р.) в університеті лекції з теології.

У 1259-1268 рр. Тома на прохання папи Урбана IV читає лекції в різних університетах Італії, а в 1269 р., знову ж таки за дорученням римської курії, повертається до Паризького університету, де августиніанці зазнавали поразки за поразкою від Сігера Брабантського.

На той час Тома уже розробив в загальних рисах свою систему «покатоличеного» аристотелізму – томізму, як стали називати це вчення за іменем автора. Він активно включається до боротьби і швидко (на початок 70-х років) здобуває остаточну й переконливу перемогу над аверроїзмом. У 1272 році повернувся до Неаполітанського університету, а в 1274, застудившись по дорозі на церковний собор у Ліоні, помер в монастирі Клюні.

За життя Томи Аквінського його «новації» не дуже схвалювалися августиніанськи орієнтованими теологами, а саме вони панували в Паризькому університеті. Лише римська курія підтримувала талановитого мислителя. Всесвітнє визнання і слава прийшли до нього тільки після смерті.

Свою філософсько-теологічну систему Тома Аквінський виклав у численних працях. Найзначніші серед них: **«Сума істини католицької віри проти язичників»** (1259-1264) та **«Сума теології»** (1265-1274). Тома визнає відмінність між філософією і теологією, але вбачає її лише в методах досягнення результатів. Що ж до предмета, то він відрізняється у філософії і теології лише частково. Тома визнає, що деякі з догматів теології можуть бути доведені філософією (буття Бога, єдність та інші властивості Бога, безсмертя людської душі тощо).

Більшість догматів проте не підвладні філософським засобам доведення, тому що вони «надрозумні», тобто цілком раціональні з позицій «божественного розуму», який набагато переважає людський розум. Коли ж людський розум виявляє нездатність раціонально досягнути зміст тих або тих «божественних істин», він має смиренно схилитися перед вірою, оскільки остання просто «вища» від розуму, знання, науки. Отже, проголошувана Томою «гармонія» (ні в якому разі не «суперечність») віри та знання фактично означає підпорядкування другого першій.

Беноццо Гоццолі.
Триумф св. Т.
Аквінського, 1471. Лувр,
Париж.

Аквінат заперечує одну з провідних августиніанських ідей про безпосередній характер пізнання буття Божого, вважаючи неправомірним «онтологічний аргумент» [Ансельма Кентерберійського](#). Натомість Тома висуває свої **п'ять доведень буття Божого**. Всі вони не прямі, а опосередковані:

- **Першодвигун**. «Все, що рухається, має причиною руху щось інше». Ніщо у світі не рухається саме по собі, тому мають існувати причини, серед яких остання – аристотелівський першодвигун, або Бог.

- **Продуктивна причина**. Багато речей є результатом причини і наслідків. Оскільки ніщо не може зробити самого себе, має бути якась першопричина, початок всіх початків. Це і є Бог.

- **Необхідне буття**. Все, що існує, залежить від чогось іншого у своєму існуванні (наприклад, діти існують завдяки своїм батькам, аж до перших чоловіка і жінки). Обов'язково має бути Істота, яка з'явилася раніше за всі речі, від якої виходить все існування, і яка не залежить у своєму існуванні від жодної іншої істоти.

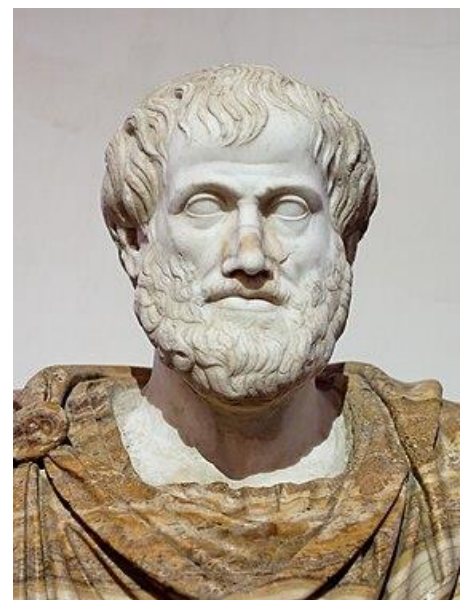
- **Досконала Істота**. Так само як ми можемо знати, що є речі більш або менш красиві, істинні, гідні тощо. Але «більш» чи «менш» говориться про речі, які в той чи інший спосіб наближені до деякої своєї міри (ідеалу). Тому необхідним є існування чогось абсолютно істинного, найкращого та гідного, і ця досконала сутність – Бог.

- Має існувати **Творець**. Світ є доказом хитромудрого і складного задуму. Очевидно, до дії речей, позбавлених розуму, наприклад, природних тіл, таких, що спрямовані до якоїсь мети, та завжди або майже завжди ведуть до неї якнайкраще. Звідси зрозуміло, що їхня цілеспрямованість не випадкова, а спрямовується свідомою волею, що свідчить про Творця.

Вчення Томи Аквінського про **державу** впливає із загального тлумачення світобудови як універсальної ієрархії порядку буття з чотирьох сходинок (нежива природа, світ рослин і тварин, світ людей, Бог), у порядку, встановленого Богом, який розмістив усе «по своїх місцях» (держава – у світі людей), порядку природного, вкладеного Богом у серця людей, якого повинні дотримуватись усі в особистому, а також у суспільному житті.

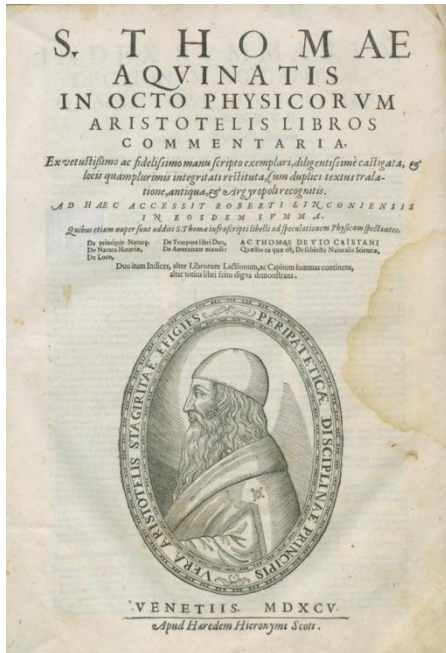
Доктрини держави у Томи Аквінського майже цілком базуються на ідеях **Аристотелевої «Політики»**.

Тома Аквінський погоджується з Аристотелем у тому, що людина є «полісною твариною» і приречена на життя у політичній громаді. Це є природним джерелом виникнення держави, яке мов дві краплі

води схоже на процес творення світу Богом. Місце Бога в еволюції держави як «найвищого результату людського мистецтва» займає монарх: спочатку він «влаштовує державу», а потім починає нею правити подібно до того, як «кожен батько сімейства управляє домом».

Визначальним принципом, який об'єднує людей у державу як «досконале співтовариство», є *принцип влади*. Співвідношення влади і держави аналогічне співвідношенню душі й тіла, Бога і світу. Без влади, сутністю якої є повне підпорядкування нижчих вищим, держава неминуче гине.

Super Physicam Aristotelis, 1595

владу шляхом насильства, підкупу чи іншим незаконним шляхом або порушує божественну волю, зловживаючи цією владою.

Аквінат безумовно визнавав потребу **права**, зокрема законів, які створюються людьми, для регулювання суспільних відносин. Вони, на його думку, є елементом виховання для осіб, схильних до поганого. Більш загальну мету Тома визначив таким чином: «*Закони потрібно встановити для миру між людьми та чесноти*». Закон він визначає як певне установлення розуму з метою загального блага, що приймається та обнародується тим, хто має піклуватися про суспільство.

Тома Аквінський розробив оригінальну концепцію *системи права і закону*, який є водночас і божественним проявом, і людським творінням. Усі закони він ділив на чотири групи:

З *п'яти форм* правління (аристократія, олігархія, демократія, монархія, політія) найкращою, на думку теолога, є *монархія*. Якщо влада належить багатьом, розквітають заворушення і безладдя. Панування народу в умовах демократії є несправедливим: чисельна маса придушує багатих і народ перетворюється на колективного тирана. Монарх як творець держави найефективніше приводить до руху весь державний механізм і найкраще реалізує *мету держави*: досягнення всенародного блага, морального добра і справедливості.

Влада має божественне походження лише за своєю внутрішньою сутністю, а її набуття і користування нею можуть суперечити божественній волі. Тому народ зберігає природне право на повстання і скинення тирана (але не на його вбивство) у разі, якщо той отримав

Алегорія доброчесності. Ганс Мемлінг

- 1) **вічний закон**, під яким розумів загальний задум Бога щодо управління Всесвітом; від нього походять усі інші закони;
- 2) **природний закон** як втілення вічного закону в людській природі;
- 3) **людські (позитивні) закони**, які формулюються зусиллями людського розуму з природних законів для вирішення практичних справ;
- 4) **божественний (також позитивний) закон**, який втілений у Біблії та є необхідним орієнтиром для пошуку людиною справедливості.

Отже, Тома одним із перших розробив концепцію системи права, яка має певну ієрархічну внутрішню структуру на чолі з вічним законом. У випадку відхилення або порушення цієї ієрархії людські (позитивні) закони «по суті стають не законом, а насильством певної особи». Право за Аквінатором завжди є сферою *правди та справедливості*.

Цифрову реконструкцію бюсту мислителя створила команда дослідників на чолі з судово-медичним експертом Чічеро Мораесом

Незважаючи на релігійну форму, доктрина держави і права Томи Аквінського заклала теоретичне підґрунтя формування в подальшій європейській політико-правовій думці концепцій природного права та правового закону. Система ж канонічного права (права Римської католицької церкви) стала однією з основ, на якій пізніше були сформовані всі

національні правові системи країн Європи.

У 1323 році римською католицькою церквою Тома Аквінський був проголошений святим, а в 1879 році його вчення енциклікою папи Лева XIII фактично було визнано офіційним ученням церкви. Папа Іоанн Павло II у 1998 році в енцикліці «Віра та розум» також підтвердив неминаячу важливість учення Томи Аквінського для сучасної католицької церкви.

Використана література:

- Бичко А.К. Історія філософії: підручник/ А.К. Бичко, І.В. Бичко, В.Г. Табачковський. – К.: Либідь. – 2001. – 408 с.

- Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. – Х.: Право, 2017. – Т. 2: Філософія права/ редкол.: С.І. Максимов (голова) та ін. – 1128 с.

- Демиденко Г.Г. Історія вчень про право і державу: курс лекцій. – Х.: Право. – 2012. – 416 с.

- Юридична енциклопедія: у 6 т. - Київ: Українська енциклопедія, 1998. – Т. 6: Т-Я/ редкол. Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. – 768 с.